

آداب عیادت بیمار و آثار آن

در مکتب انسان‌ساز اسلام، عیادت مریض و دیدار او از اهمیت و ارزش ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا این رفتار نیک، مشمول رضایت خداوند است و نقش بسزایی در تحکیم روابط انسانی و صمیمیت و اخوت، ایفا می‌کند.

به همین دلیل، رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله در تفسیر آیه «فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ»؛ (۱) عیادت مریض را در کنار دیگر رفتارهای ارزشمند اخلاقی، ذکر کرده، می‌فرماید: «منظور آیه [از پراکنده شدن در زمین] طلب کارهای دنیوی نیست؛ بلکه منظور، عیادت مریض، تشییع جنازه و دیدار برادر دینی در راه خداست.» (۲)

آن بزرگوار با تبیین جایگاه عیادت در پیشگاه خداوند متعال فرموده است: «يَعْبُرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ عَبْدِي مَا مَنَعَكَ إِذَا مَرَّ بِمَرِيضٍ أَنْ تَعُوذَنِي فَيَقُولُ سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ أَنْتَ رَبُّ الْعِبَادِ لَا تَأْلَمُ وَلَا تَمْرُضُ فَيَقُولُ مَرِيضٌ أَخُوكَ الْمُؤْمِنُ فَلَمْ تَعُدَّهُ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَوْ عُدَّتَهُ لَوْجَدْتَنِي عِنْدَهُ ثُمَّ لَتَكَفَلْتُ بِحَوَائِجِكَ فَفَضِيَّتَهَا لَكَ وَ ذَلِكَ مِنْ كَرَامَةِ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ وَ أَنَا الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ»؛ (۳) خداوند متعال در روز قیامت بنده‌ای از بندگان خود را سرزنش و ملامت می‌فرماید. آن‌گاه [خطاب به او] می‌فرماید: ای بنده من! چه چیز مانع شد هنگامی که مریض بودم به عیادت من نیایی؟ او می‌گوید: منزه‌ی تو و تو پروردگار بندگان هستی، ناراحتی به تو اصابت نمی‌کند و مریض نمی‌شوی. خدای عزوجل می‌فرماید: برادر مؤمن تو بیمار شده بود و تو او را عیادت نکردی. به عزت و جلالم قسم! اگر او را عیادت کرده بودی من را در آنجا می‌یافتی؛ سپس من متکفل خواسته‌هایت می‌شدم و آنها را برایت برآورده می‌کردم. و این به سبب کرامت بنده مؤمنم است و من رحمان و بخشایشگر هستم.»

امیر مؤمنان علیه‌السلام اهمیت عیادت مریض را در مقایسه با دیگر اعمال نیک یادآور شده، می‌فرماید: «مِنْ أَحْسَنِ الْحَسَنَاتِ عِيَادَةُ الْمَرِيضِ»؛ (۴) از جمله نیکوترین اعمال حسنه، عیادت مریض است.»

در سیره رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌بینیم که آن حضرت، همواره از بیماران عیادت می‌کرد (۵) و مهم‌تر آنکه دیگران را نیز به این امر سفارش می‌فرمود. امام صادق علیه‌السلام می‌فرمود: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَمَرَهُمْ بِسَبْعٍ وَ نَهَاَهُمْ عَنْ سَبْعٍ أَمَرَهُمْ بِعِيَادَةِ الْمَرَضِيِّ»؛ (۶) رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله مردم را بر انجام هفت چیز دستور داده و از انجام هفت چیز نهی فرموده است: [اوّل اینکه] مردم را امر به

عیادت بیماران نمود.»

از این ره خدا را عبادت کند

چو مسلم ز مسلم عیادت کند

که با مؤمنی یار و دمساز گشت

به جنت زند گام تا بازگشت

از میان تمامی دستوره‌های اولیای دین بر عیادت و دیدار از بیماران، بر عیادت چند بیمار بیش‌تر

تأکید شده است:

اول: عیادت مؤمن

دین اسلام، احترام ویژه‌ای برای انسان مؤمن قائل شده است. این احترام تا بدانجا است که رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ حَرَامٌ كُلُّهُ عَرَضُهُ وَ مَالُهُ وَ دَمُهُ؛ (۷) همه چیز مؤمن [همچون] عرض و مال و خون او محترم است.»

از منظر دین دشنام به مؤمن، باعث فاسق شدن و جنگ کردن با او سبب کفر و غیبت او گناهی بزرگ و حرمت مال او همانند حرمت خون او معرفی شده است. (۸) در این میان، عیادت او در بستر بیماری، تأکیدی بر تکریم و پاسداشت مقام اوست. به همین علت، اولیای دین، بر عیادت بیمار مؤمن، تأکید فراوانی کرده‌اند. رسول خدا صلی الله علیه و آله در بیان یکی از هفت حق واجب انسان مؤمن بر دیگران می‌فرماید: «... وَ أَنْ يَعُودَهُ فِي مَرَضِهِ...؛ (۹) هر گاه بیمار شد از او عیادت کند.»

دوم: عیادت همسایه

یکی از دستوره‌های قرآن کریم و همچنین از حقوق واجب هر مسلمان، رعایت حقوق همسایه است. به سبب چنین اهمیتی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «مَا زَالَ [جَبْرَائِيلُ] يوصيني بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورُّهُ؛ (۱۰) جبرئیل درباره همسایه، آن قدر به من سفارش می‌کرد که پنداشتم همسایه ارث می‌برد.» در اهمیت همسایه همین بس که قرآن کریم، این کتاب جاوید و ماندگار الهی در کنار دستور به پرستش الهی و احسان به پدر و مادر، بستگان و خویشاوندان، به نیکی در حق همسایگان توصیه کرده است. (۱۱) مهم‌تر آنکه در قرآن کریم، علاوه بر ذکر همسایگان نزدیک، به حق همسایگان دور نیز تصریح کرده است. (۱۲)

درباره حق و حقوق همسایه، سفارش‌های بسیاری از معصومان رسیده است که یکی از آنها عیادت همسایه بیمار است؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: «أَتَذَرُونَ مَا حَقَّ الْجَارِ قَالُوا لَا قَالَ إِنْ اسْتَعَاثَكَ أَعْتَهُ وَ إِنْ اسْتَقْرَ ضَكَ أَقْرَضْتَهُ وَ إِنْ افْتَقَرَ عُدْتِ عَلَيْهِ وَ إِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ عَزَيْتَهُ وَ إِنْ أَصَابَتْهُ خَيْرٌ

هَنَاتُهُ وَإِنْ مَرِضَ غَدَّتُهُ وَإِنْ مَاتَ تَبِعَتْ جَنَازَتُهُ؛ (۱۳) آیا می دانید حق همسایه چه اندازه است؟ گفتند: نمی دانیم. فرمود: اگر از تو کمک خواهد، کمکش کنی و اگر از تو قرض بخواهد، به او قرض دهی و اگر نیازمند شود، نیازش را برطرف کنی و اگر مصیبتی به او برسد، تسلیتش گویی و اگر خیری به او رسد،

تهنیتش گویی و اگر مریض شد، به عیادش روی، و اگر از دنیا رفت، جنازه‌اش را تشییع کنی.»
در سیره آن بزرگوار آمده است که ایشان حتی از همسایه یهودی نیز عیادت می‌کرد. (۱۴)

سوم: عیادت سادات

در سیره پیشوایان ما، احترام و مقام خاصی برای بنی هاشم (سادات) و فرزندان با تقوای پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله ذکر شده است که این احترام، نوعی تکریم به شخص پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله است. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله درباره عیادت از سادات می‌فرماید: «عِيَادَةُ بَنِي هَاشِمٍ فَرِيضَةٌ وَ زِيَارَتُهُمْ سُنَّةٌ؛ (۱۵) عیادت بنی‌هاشم (سادات) واجب و زیارت آنان سنت است.»

چهارم: عیادت فقیران

یکی از مسائلی که مشمول عنایت ویژه اسلام شده است، رسیدگی به وضع فقیران و مسکینان است. اسلام عزیز، مردمان را به همدشینی و مصاحبت با ایشان فراخوانده است، تا از این راه، شالوده‌ای اساسی برای برانداختن فقر و زدودن آثار منفی و بد آن، و اقدامی جدی برای یاری خانواده‌های نیازمند پی ریزی کرده باشد. و همه اینها مستلزم آگاه شدن از واقعیت زندگی آنان از نزدیک، و لمس کردن آثار ناکامی، گرسنگی و نیازمندیهای گوناگون این خانوارها است که به قول معروف «شنیدن کی بود مانند دیدن؟»
از این رهگذر، یکی از مواردی که اسلام بر مصاحبت با فقرا تصریح می‌کند، عیادت آنان، هنگام بیماری است؛ چرا که عیادت، صمیمی‌ترین و دوستانه‌ترین ارتباط را میان مؤمنان ایجاد می‌کند. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله در سفارش خود به ابوذر فرمود: «جَالِسِ الْمَسَاكِينِ وَ عُدُّهُمْ إِذَا مَرَضُوا وَ صَلَّى عَلَيْهِمْ إِذَا مَاتُوا وَ اجْعَلْ ذَلِكَ مَخْلَصًا؛ (۱۶) ای ابوذر! همدشین مساکین باش و هرگاه بیمار شدند به عیادتشان برو و هنگامی که مردند بر آنان نماز بخوان، و همه این کارها را با اخلاص انجام بده.»

آداب عیادت

اهمیت و توجه فوق‌العاده اسلام به مسئله عیادت، باعث شده است تا دستورها و آدابی را برای این امر ذکر کند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. پیمودن حداقل دو کیلومتر برای ملاقات بیمار

یکی از مواردی که در سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله به ثبت رسیده است، عیادت از برخی بیماران، حتی در دورترین نقطه شهر است. (۱۷) این عنایت ویژه، سبب شده است تا معصومان علیه السلام بر مسافت یک میل (دو کیلومتر) برای دیدار بیماران تأکید کنند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام فرموده است: «يا عَلِيُّ سِرِّ سَتِّينِ بَرٍّ وَالِدَيْكَ سِرِّ سَنَةٍ صِلْ رَحِمَكَ سِرِّ مِيلًا عُدَّ مَرِيضًا سِرِّ مِيلَيْنِ شَيْعَ جَنَازَةٍ سِرِّ ثَلَاثَةَ أَمْيَالٍ أَجِبْ دَعْوَةَ سِرِّ أَرْبَعَةَ أَمْيَالٍ زُرْ أَخًا فِي اللَّهِ سِرِّ خَمْسَةَ أَمْيَالٍ أَجِبِ الْمَلْهُوفَ سِرِّ سِتَّةَ أَمْيَالٍ أَنْصُرِ الْمَظْلُومَ؛ (۱۸) ای علی! برای نیکی به والدین دو سال راه بیما و برای صله رحم یک سال راه بیما و برای عیادت بیمار، یک میل و برای تشییع جنازه، دو میل و برای اجابت دعوت مؤمن، سه میل و برای زیارت برادر مؤمن، چهار میل و برای دستگیری گرفتار، پنج میل و برای یاری مظلوم شش میل راه پیمایی کن.»

جالب آنکه تعیین این مسافت در زمانی است که انسان از کمترین و سیله حمل و نقل برخوردار بوده است و بیش تر مردم، حتی مسیرهای طولانی را پیاده طی می کرده اند.

۲. عیادت کامل

رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره کیفیت عیادت کامل می فرمود: «أَنْ مِنْ تَمَامِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ أَنْ يَدَعَ أَحَدَكُمْ يَدَهُ عَلَى جَبْهَتِهِ أَوْ يَدِهِ فَيَسْأَلُهُ كَيْفَ هُوَ وَ تَحِيَّاتُكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْمُصَافَحَةِ؛ (۱۹) عیادت تام و کامل آن است که دست خود را بر پیشانی یا دست مریض بگذارد، و از حال [امروز و دیروز] او سؤال کند، و بهترین تحیت و درود بین شما آن است که دست بدهید.

۳. هدیه دادن به بیمار

یکی از رسوم بسیار شایسته، میان بسیاری از مردم، همراه داشتن هدیه برای عیادت مریض است. این تحفه برای کودکان بیمار، معمولاً اسباب بازی و برای بزرگ ترها شیرینی و یا چیزهایی است که باعث تقویت نیروی جسمی و یا روحی بیمار می شود. این عمل، همان دستور دین مبین اسلام است که بر بردن تحفه برای بیمار، تأکید می کند و آن را باعث آرامش خاطر بیمار می داند.

در روایت است که چند نفر از شیعیان به عیادت مریضی می رفتند. آنان این گونه نقل می کنند که بین راه به امام باقر علیه السلام برخوردیم. امام علیه السلام فرمود: «کجا می روید؟» گفتیم: «به عیادت فلان...» فرمود: «بایستید.» ایستادیم، فرمود: «آیا سیب یا گلابی یا کمی عطر یا یک قطعه عود و... برای هدیه برداشته اید؟» گفتیم: «نه چیزی از اینها همراه ما نیست.» فرمود: «مگر متوجه نیستید که تحفه، باعث آرامش خاطر و راحت

روان مریض است.» (۲۰)

۴. دعا بر بالین بیمار

دعا برای سلامتی و عافیت بیمار از دیگر آداب عیادت است. سلمان می گوید که نبی اکرم صلی الله علیه و آله به عیادت من آمد؛ در حالی که من در بستر بیماری بودم. آن حضرت [در حقم دعا کرد و] فرمود: «ای سلمان! خداوند، رنج تو را بر طرف و اجرت را زیاد کند و بدن و دینت را تا آخر عمر محفوظ نگه دارد.» (۲۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله سفارش می کرد که بر بالین مریض، هفت مرتبه جمله «أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ» را بگویند تا در صورت فرا نرسیدن اجلس شفا یابد. (۲۲)

۵. امید دادن به بیمار

یکی از مسائلی که بیماری؛ به ویژه بیماریهای صعب العلاج را طولانی و معالجه را دشوارتر می کند، مایوس شدن از سلامتی و ضعیف شدن روحیه است. اسلام، وظیفه عیادت کنندگان می داند تا روح امید را در بیمار زنده کنند و وی را به سلامتی امیدوار سازند. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَفْسُوا لَهُ فِي الْأَجَلِ فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئاً وَهُوَ يَطِيبُ النَّفْسَ؛ (۲۳) هرگاه بر بالین بیمار رفتید، او را به [زندگی و] تأخیر مرگ امیدوار سازید که [گرچه این امید] سبب برگشت چیزی نمی شود؛ اما سبب دلخوشی بیمار می شود.»

در این حدیث شریف، خوشدل کردن بیمار و امید بخشیدن به او، به عنوان یک درمان مطرح شده است. دلیل آن این است: بیماری که از هجوم درد، افسرده حال و اندوهگین است، دچار ضعف روحی است و این ضعف روحی، بیماری او را قوت می بخشد و اگر روح او تقویت شود بیماری را از خود می راند. (۲۴)

۶. فاصله بین ایام عیادت

یکی از مسائلی که بیماران را بسیار می آزارد و سبب رنجش آنان می شود، ملاقات مکرر عیادت کنندگان است. آری، اسلام بر عیادت بیمار تأکید فراوان می کند و آن را جزیی از حقوق واجب مسلمانان می داند؛ اما بر این مهم نیز سفارش می کند که لازم نیست هر روز از آنها عیادت کنید؛ بلکه بین ایام عیادت، فاصله بیاندازید و برای مثال، هر چهار روز یک بار به ملاقات بیمار بروید. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرمود:

«أَغْبُوا فِي الْعِيَادَةِ وَأَرْبِعُوا إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَغْلُوبًا؛ (۲۵) عیادت را با فاصله و چهار روز در میان انجام دهید؛ مگر اینکه بیماری غلبه پیدا کرده باشد (از سلامت بیمار مأیوس شده باشید).» همچنین در برخی روایات هر سه

روز یک بار را برای عیادت مناسب دانسته‌اند. (۲۶)

۷. عیادت کوتاه

مسئله دیگری که بیماران را رنج می‌دهد، نشستن و صحبت کردن طولانی ملاقات‌کنندگان است؛ زیرا مهم‌ترین چیزی که بیمار به آن نیاز دارد، آرامش و سکوت است و بر هم زدن این آرامش که با نشستنهای طولانی به وجود می‌آید اگر سخت‌تر از تحمل درد و رنج نباشد، کم‌تر نخواهد بود. به همین علت، شارع مقدس از عیادتهای طولانی به شدت نهی فرموده است؛ چنان که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرمود: «أَفْضَلُ الْعِيَادَةِ أَجْرًا سُرْعَةُ الْقِيَامِ مِنَ عِنْدِ الْمَرِيضِ؛ (۲۷) برترین عیادت از نظر اجر و پاداش، عیادتی است که [کوتاه باشد و عیادت‌کننده] سریع‌تر از نزد بیمار بلند شود.»

۸. عیادت پس از سه روز

رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله در آداب عیادت بیماران بر این نکته تصریح می‌فرماید که بیمار را قبل از سه روز، عیادت نکنید و در صورتی که بیماری بیش از آن به طول انجامید به ملاقات او بروید. (۲۸)

۹. نخوردن چیزی نزد بیمار

از دیگر آداب و دستوره‌های اسلامی، هنگام دیدار با بیماران، نخوردن چیزی، نزد آنان است. حضرت علی‌علیه‌السلام می‌فرماید: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنْ يَأْكُلَ الْعَائِدُ عِنْدَ الْعَلِيلِ فَيَحْبِطُ اللَّهُ أَجْرَ عِيَادَتِهِ؛ (۲۹) رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله از [چیزی] خوردن عیادت‌کننده نزد بیمار نهی می‌کند؛ زیرا خداوند پاداش عیادتش را از بین می‌برد.»

شاید بتوان علت این دستور را این‌گونه بیان کرد: اول آنکه خوردن چیزی در مقابل بیماری که قادر به خوردن آن چیز نیست، خلاف ادب است؛ چنانچه در دستوره‌های اسلامی از خوردن چیزی در مقابل روزه‌دار نهی شده است. دوم: پذیرایی از عیادت‌کنندگان علاوه بر آنکه زحماتی را برای خانواده بیمار به وجود می‌آورد، هزینه‌های مضاعفی را بر دوش بیمار و خانواده او می‌گذارد. چنین برنامه‌ای را درباره خانواده مصیبت‌دیده نیز مشاهده می‌کنیم. چنان‌که دین اسلام، دستور می‌دهد تا چند روز برای خانواده مصیبت‌زده غذا آماده و برای آنان فرستاده شود.

امام صادق‌علیه‌السلام می‌فرمود: «زمانی که جعفر بن ابی طالب‌علیه‌السلام به شهادت رسید، رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله به فاطمه‌علیها‌السلام فرمود: «برای اسماء بنت عمیس غذا تهیه کن و تا سه روز با سایر

بانوان، نزد او بمانید.» از آن زمان پخت غذا برای اهل مصیبت تا سه روز، سنت شد.» (۳۰)

۱۰. عیادت از کسی که به عیادت تو نیامده است

بررسی دستوره‌های اجتماعی اسلام، ما را به این مهم رهنمون می‌کند که اتحاد و اخوت بین اجتماع مسلمانان اصل اساسی در اوامر اسلام را تشکیل می‌دهد. دستور به عیادت بیماران، و دعا بر بالین بیمار و به ویژه دستور به عیادت بیماران همسایه و یا فقرا و... برای افزایش پیوند و محبت بین اهل اسلام است؛ از اینرو این دین آسمانی، یکی از آداب عیادت را ملاقات با بیمارانی می‌داند که در زمان بیماری عیادت‌کننده به دیدن او نیامده‌اند تا ضمن جلوگیری از قطع ارتباط، این عیادت، باعث تحکیم پیوندها شود. به همین دلیل رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد: «عُدْ مَنْ لَمْ يَعُودْكَ؛ (۳۱) عیادت کن از کسی که به عیادت تو نیامده است.»

۱۱. بیمارانی که عیادت نمی‌شوند

الف. عیادت سه مریض: صاحب دمل، درد چشم و درد دندان.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «ثَلَاثَةٌ لَمْ يَعَادُونِ صَاحِبَ الرَّمَدِ وَصَاحِبَ الضَّرْسِ وَصَاحِبَ الدُّمْلِ؛ (۳۲) سه بیمار عیادت نمی‌شوند؛ بیماری که چشم درد دارد، و کسی که دندان درد دارد و کسی که دمل دارد.»

ب. شارب خمر

امام صادق علیه السلام از قول رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «شَارِبُ الخَمْرِ إِنْ مَرِضَ فَلَا تَعُودُوهُ وَ إِنْ مَاتَ فَلَا تَحْضُرُوهُ؛ (۳۳) اگر شارب خمر مریض شد به عیادت او نروید و اگر فوت کرد در تشییع جنازه اش حاضر نشوید.»

پاداش عیادت

بررسی روایات و سخنان بزرگان درباره اهمیت دیدار از بیماران، بیانگر آن است که ملاقات با بیماران، علاوه بر افزایش دوستی و صمیمیت و از بین رفتن کدورتها، پاداش اخروی بسیاری نیز به همراه دارد.

۱. رحمت الهی

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «مَنْ عَادَ مَرِيضًا فَإِنَّهُ يَخُوضُ فِي الرَّحْمَةِ وَ أَوْمَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِلَى حَقْوِيهِ فَإِذَا جَلَسَ عِنْدَ الْمَرِيضِ غَمَرَتْهُ الرَّحْمَةُ؛ (۳۴) هر کس بیماری را عیادت کند، در رحمت خدا فرو می‌رود. [در این هنگام] حضرت به اطراف خود اشاره فرمودند (کنایه از اینکه همان‌گونه که فضا مرا فرا گرفته، رحمت خداوند او را فرا گیرد). پس هر گاه عیادت‌کننده، نزد بیمار بنشیند رحمت الهی او را فرا می‌گیرد.»

آن بزرگوار، در روایتی دیگر این رحمت الهی را همواره با عیادت‌کننده همراه می‌داند تا آن شخص به همان محل باز گردد. (۳۵)

۲. همراهی فرشتگان در قبر

امام باقر علیه السلام فرموده است: «كَانَ فِيمَا نَاجَى اللَّهَ بِهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ رَبَّهُ أَنْ قَالَ يَا رَبِّ اغْلِمْنِي مِمَّا بَلَغَ مِنْ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ مِنَ الْأَجْرِ قَالَ عَزَّ وَجَلَّ أَوْكُلُّ بِهِ مَلَكًا يَعُوذُهُ فِي قَبْرِهِ إِلَى مَحْشَرِهِ؛ (۳۶) از جمله فرازهایی که در مناجات حضرت موسی علیه السلام با پروردگار وجود داشت این بود که پروردگارا! آنچه از پاداش به عیادت‌کننده مریض می‌رسد به من تعلیم بفرما! خدای عز و جل فرمود: فرشته‌ای را در قبر بر او (عیادت‌کننده) می‌گمارم که تا روز محشر از او [سرکشی و] عیادت کند.»

۳. طلب آموزش فرشتگان

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ بِاسْمِهِ يَا فُلَانُ طُيْتِ وَ طَابَ لَكَ مَمْشَاكَ بِثَوَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ؛ (۳۷) هر کس بیماری را عیادت کند، یک منادی از آسمان او را به اسم می‌خواند: ای فلانی! خوش باش! و گام برداشتنت به پاداش بهشت گوارایت باد!»

۴. نوعی صدقه

در اسلام، موارد متعددی به عنوان صدقه معرفی شده است. یکی از آنها عیادت بیمار است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: «عِيَادُكَ الْمَرِيضَ صَدَقَةٌ؛ (۳۸) عیادت بیمار، نوعی صدقه است.»

۵. استجابات دعای بیمار در حق عیادت‌کننده

رسول خدا صلی الله علیه و آله تأکید می‌کند که از بیمار بخواهید برایتان دعا کند؛ چنان که می‌فرماید: «وَمَنْ عَادَ مَرِيضًا فِي اللَّهِ لَمْ يَسْأَلِ الْمَرِيضَ لِلْعَائِدِ شَيْئًا إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ؛ (۳۹) هر کس برای خدا بیماری را

عیادت کند، مریض برای عیادت‌کننده چیزی نمی‌خواهد؛ مگر اینکه خداوند در حق او (عیادت‌کننده) مستجاب می‌کند.» به همین علت در سخنان معصومان‌علیه‌السلام سفارش شده است که از بیماران بخواهید تا برایتان دعا کنند. (۴۰)

پرستاری از بیمار

پس از بیمار که رنج و مشقت را تحمل می‌کند، پرستاری از بیمار و برآوردن نیاز او از دشوارترین کارها است. به همین علت در دین ما، از مقام پرستار (هرکسی که به نوعی نیاز بیمار را برآورده سازد) بسیار تجلیل شده است.

تاریخ پرستاری در اسلام به زمان حضرت فاطمه‌علیها‌السلام باز می‌گردد. آن حضرت در جنگ احد از پدر بزرگوارش پرستاری کرد. آن بانوی بزرگوار با چهارده تن از زنان مسلمان از زخمیها پرستاری کردند. اهمیت پرستاری در اسلام تا بدانجا است که پیامبر گرامی صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «مَنْ سَعَى لِمَرِيضٍ فِي حَاجَتِهِ قَضَاهَا أَوْ لَمْ يَقْضِهَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ؛ (۴۱) هر کس برای برآوردن نیاز بیماری بکوشد، چه آن را برآورده سازد و چه نسازد، از گناهانش خارج می‌شود، مانند روزی که از مادر زاده شده است.»

آن بزرگوار درباره پرستاری یک شبانه روز از بیمار می‌فرماید: «مَنْ قَامَ عَلَيَّ مَرِيضٍ يَوْمًا وَ لَيْلَةً بَعَثَهُ اللَّهُ مَعَ إِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَجَازَ عَلَيَّ الصِّرَاطَ كَأَنْبُرِ الْقَطْرِ الْخَاطِفِ اللَّامِعِ؛ (۴۲) کسی یک شبانه روز از مریضی پرستاری کند، خداوند او را با ابراهیم خلیل‌علیه‌السلام برمی‌انگیزد و مانند برق درخشان از صراط خواهد گذشت.»

در حکایت است که دو نفر از راه دور برای انجام مناسک حج، به سوی مکه ره‌سپار شدند. در این سفر، وقتی برای زیارت قبر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله به مدینه آمدند، یکی از آنها بیمار و در منزلی بستری شد و همسفرش از او پرستاری کرد. روزی همسفر، به بیمار گفت: «خیلی مشتاق زیارت مرقد شریف رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله هستم. اجازه بده برای زیارت بروم و برگردم.»

بیمار گفت: «تو یار و مونس من هستی. مرا تنها مگذار. وضع مزاجی من وخیم است. از من جدا نشو.» هم‌سفر گفت: «برادر! ما از راه دور آمده‌ایم. دلم برای زیارت پر می‌زند. شما اجازه بدهید، زود می‌روم و برمی‌گردم.» ولی بیمار که سخت به پرستار نیاز داشت، نمی‌خواست همسفرش، به زیارت برود.

همسفر برای زیارت مرقد شریف رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله رفت و پس از زیارت به منزل امام صادق‌علیه‌السلام رفت و به حضور آن حضرت، شرفیاب شد، و قصه خود و رفیق راهش را به عرض آن

حضرت رساند. امام صادق علیه السلام فرمود: «اگر تو کنار بستر دوست همسفرت بمانی و از او پرستاری کنی و مونس او باشی، در پیشگاه خدای بزرگ، بهتر از زیارت مرقد شریف رسول خدا صلی الله علیه و آله

ذکر دو نکته در پایان، مناسب به نظر می‌رسد:

۱. تمام آنچه درباره اهمیت و فضیلت عیادت و پرستاری از بیماران گفته شد، مخصوص پرستاری از بیماران غیر فامیل بود؛ اما در پرستاری از پدر و مادر و نیز عیادت از بیماران فامیل، علاوه بر آنچه ذکر شد، ثواب صله ارحام [که امری واجب است] نیز اضافه می‌شود. همچنین پرستاری از بیمارانی که سن زیادی از خداوند گرفته و در طاعت خداوند متعال پیر و فرتوت شده‌اند، ثوابی بس مضاعف خواهد داشت؛ چنان‌که رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله فرموده است: «مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِجْلَالُ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ؛ (۴۴) یکی از صُورِ تکریم [و تقدیس] ذات اقدس الهی، [احترام و] تجلیل سالخورده مسلمان است.»

و نیز فرمود: «مَنْ وَقَرَ ذَا شَيْبَةٍ فِي الْإِسْلَامِ أَمَّنَهُ اللَّهُ مِنْ فَرَعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ (۴۵) کسی که پیر مسلمانی را توقیر [و تجلیل] کند، خداوند او را از ترس روز قیامت ایمن می‌دارد.»

۲. بیماری و درد و رنج به گونه‌ای است که در اعصاب انسان تاثیر می‌گذارد و باعث می‌شود بیمار، ناخواسته در مقابل سر و صدا و یا شلوغی و بسیاری موارد عکس العمل نشان دهد؛ چنانچه گفته شد، دین اسلام راهکارهایی برای جلوگیری از این مشکل ارائه کرده است که عیادت کوتاه و فاصله بین ایام عیادت از جمله آنها است؛ اما در مقابل به پرستار و عیادت‌کننده و اطرافیان بیمار نیز گوشزد می‌کند که بد اخلاقی بیمار را نادیده بگیرید و آن را امری عادی و طبیعی بدانید. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «ثَلَاثَةٌ لَا يَلَامُونَ عَنْ سُوءِ الْخُلُقِ: الْمَرِيضُ، وَالصَّائِمُ حَتَّى يَفْطُرَ، وَالْإِمَامُ الْعَادِلُ؛ (۴۶) سه نفر را به سبب بد اخلاقی ملامت نمی‌شوند: بیمار، روزه‌دار تا زمان افطار و امام عادل.»

پی‌نوشت‌ها:

- (۱). «و هنگامی که نماز پایان گرفت (شما آزادید) در زمین پراکنده شوید»: جمعه/۱۰.
- (۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن، فضل بن حسن طبرسی، نا صر خسرو، تهران، ۱۳۷۲ ش، ج ۱۰، ص ۴۳۵.
- (۳). امالی، شیخ طوسی، دارالثقافه، قم، ۱۴۱۴ ق، ص ۶۲۹.
- (۴). مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، مؤسسه آل‌البیت‌علیه‌السلام، قم، چاپ اول، ج ۲، ص ۷۷.
- (۵). مکارم الاخلاق، حسن بن فضل طبرسی، شریف رضی، قم، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ ق، ص ۱۵.
- (۶). وسائل‌الشیعه، حر عاملی، مؤسسه آل‌البیت‌علیه‌السلام، قم، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۲، ص ۲۱۳.

- (۷). مستدرک الوسائل، ج ۹، ص ۱۳۶.
- (۸). من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۳ ق، ج ۳، ص ۶۹.
- (۹). همان، ج ۴، ص ۳۹۸.
- (۱۰). همان، ج ۱، ص ۵۲.
- (۱۱). نساء / ۳۶.
- (۱۲). همان.
- (۱۳). مسکن الفؤاد، شهید ثانی، کتابخانه بصیرتی، قم، ص ۱۱۴.
- (۱۴). مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۷۷.
- (۱۵). همان، ص ۷۹.
- (۱۶). دعوات، قطب الدین راوندی، مدرسه امام مهدی صلی الله علیه وآله، قم، چاپ اول، ۱۴۰۷ ق، ص ۲۲۴.
- (۱۷). عیون الأثر، أبو الفتح، دارالقلم، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق، ج ۲، ص ۴۰۰ و بحار الأنوار، علامه مجلسی، مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۴ ق، ج ۱۶، ص ۲۲۸.
- (۱۸). من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۶۱.
- (۱۹). مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۹۲.
- (۲۰). الکافی، ج ۳، ص ۱۱۸.
- (۲۱). امالی، شیخ طوسی، دارالثقافه، قم، ۱۴۱۴ ق، ص ۶۳۲.
- (۲۲). «از خداوند بزرگ، پروردگار عرش عظیم، مسئلت دارم که شفایت دهد»: الدعوات، ص ۲۲۳.
- (۲۳). مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۱۵۴.
- (۲۴). گنجینه معارف شیعه، محمد باقر کمره‌ای، چاپخانه فردوسی، تهران، چاپ اول، ج ۱، ص ۴۵۰.
- (۲۵). امالی، شیخ طوسی، ص ۶۳۹.
- (۲۶). کنز العمال، حسام الدین هندی، صفوه السقا، الرساله، بیروت، ۱۴۰۵ ق، ج ۹، ص ۱۰۳، ش ۲۵۱۸۷.
- (۲۷). همان، ج ۹، ص ۹۷، ش ۲۵۱۵۳.
- (۲۸). همان، ص ۲۱۰، ش ۲۵۷۰۰.
- (۲۹). دعائم الإسلام، تمیمی مغربی، دار المعارف، مصر، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ق، ج ۱، ص ۲۱۸.
- (۳۰). الکافی، ج ۳، ص ۲۱۷.
- (۳۱). کنز العمال، ج ۹، ص ۹۷، ش ۲۵۱۵۰ و من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۰۰.

- (۳۲). همان، ج ۹، ص ۱۰۳، ش ۲۵۱۸۹.
- (۳۳). الکافی، ج ۶، ص ۳۹۷.
- (۳۴). امالی، شیخ طوسی، ص ۱۸۲.
- (۳۵). «مَنْ عَادَ مَرِيضًا فَلَا يَزَالُ فِي الرَّحْمَةِ حَتَّى إِذَا قَعَدَ عِنْدَهُ اسْتَنْقَعَ فِيهَا ثُمَّ إِذَا قَامَ مِنْ عِنْدِهِ فَلَا يَزَالُ يَخُوضُ فِيهَا حَتَّى يَرْجِعَ مِنْ حَيْثُ خَرَجَ»: بحار الأنوار، ج ۷۹، ص ۹۴.
- (۳۶). ثواب الاعمال، شیخ صدوق، شریف رضی، قم، چاپ دوم، ۱۳۶۴ش، ص ۱۹۴.
- (۳۷). الکافی، ج ۳، ص ۱۲۱.
- (۳۸). مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۲۴۲.
- (۳۹). عدة الداعی، ابن فهد حلی، دارالکتاب الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۷ق، ص ۱۲۶.
- (۴۰). رسول خدا صلی الله علیه وآله می فرماید: «إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرَّهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَائِ الْمَلَائِكَةِ؛ زمانی که بر مریضی وارد می شوی، از او بخواه تا برایت دعا کند که دعای او همانند دعای ملائکه است.» (سنن ابن ماجه، تحقیق محمدفؤاد عبدالباقی، دارالفکر، ج ۱، ص ۴۶۳).
- (۴۱). من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۶.
- (۴۲). ثواب الأعمال، ص ۲۸۸.
- (۴۳). داستان دوستان، محمد محمدی اشتهاردی، دفتر تبلیغات، چاپ هفتم، ۱۳۷۶ش، ج ۲، ص ۱۵۹.
- (۴۴). الکافی، ج ۲، ص ۱۶۵.
- (۴۵). وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۹۹.
- (۴۶). کنز العمال، ج ۸، ص ۴۵۶، ش ۲۳۶۳۷.